

Kirjakielten typologiasta

DALIBOR BROZOVIĆ *Standardni jezik* [Kirjakieli]. Zagreb (Matica hrvatska) 1970. 178 s.

Jugoslavalainen kielentutkija Dalibor Brozović on useissa tutkielmissaan¹ pyrkinyt kehittämään kriteeristön, joka toisaalta luonnehtisi kirjakielen kaikki tärkeimmät erityispiirteet ja soveltuisi siten minkä tahansa kielen »kirjakielisyyden» (*standardnost*) kuvaamiseen, toisaalta antaisi metodisen pohjan kirjakielten vertailuun. Jälkimmäistä tavoitetta hän erityisesti korostaa: vaikka yksityisten kirjakielten tutkimus onkin nykyään vilkasta,

ei kirjakielten kokonaisvaltainen, »typologinen» vertailu ole saanut riittävästi huomiota, vaikka sen tulisi hänen mukaansa olla vertailevan tutkimuksen kolmas päähaara geneettisen (historiallisvertailevan) ja geneettis-typologisen rinnalla. Brozovićin yritys on tietääkseni ensimmäinen ainakin slaavilaisella kieli-alueella ja siksi jo tästäkin syystä kiinnostava.

Kirjakielen käsityksessään Brozović sanoo (s. 18) nojaavansa enimmältään Prahan koulun saavutuksiin. Hänen mukaansa (s. 28) kirjakieli on autonominen, normitettu ja funktionaalisesti moniarvoinen kielimuoto, joka syntyy, kun kansainväliseen sivilisaatioon liittynyt etninen tai kansallinen ryhmä alkaa viljellä sivistystä omalla kielellään, joka siihen asti on tyydyttänyt vain etnisen sivilisaation tarpeita. Tämän mukaisesti »kirjakielisyyttä» tuleekin luonnehtia paitsi puhtaasti kielellisin myös sosio- ja etnolingvistisin näkökohdin. Brozović on päättänyt kriteeristöön, jossa on 15 binaarista ominaisuusparia kolmeen ryhmään jaoteltuina (s. 43—52). Ne ovat seuraavat:

A. Kirjakielen muotoutuminen ja toimiminen: yleisiä näkökohtia.

1. Autonomisuusaste on korkea tai matala. Korkea autonomisuusaste merkitsee yleensä myös korkeaa elastista stabiiliutta, usein myös runsaita »keinotekoisuuden» (tai prahalaisittain: intellektualisoituneisuuden) piirteitä. Korkeasti autonomisia ovat tekijän mukaan mm. venäjä, puola ja tšekki, matalasti autonomisia esim. ukraina, serbokroatia ja bulgaria. Tämä kriteeri on puhtaasti synkroninen, jo pienikin aikasiirtymä voi muuttaa kuvan (esim. slovakissa ja sloveenissa, vrt. kohta 8).

¹ Tärkeimmät niistä ovat tässä esiteltävään teokseen sisältyvät *Slavenski standardni jezici i usporedna slavistika* [Slaavilaiset kirjakieli ja vertaileva slavistiikka] (ilm. 1967 venäjäksi) (s. 9—62) sekä *Tipovi dvojnih i višestrukih odnosa među slavenskim standardnim jezicima* [Slaavilaisten kirjakielten kahden- ja monenkeskiset vuorovaikutustyyppit] (1968) (s. 63—83); muita luettelee Jedlicka, *Spisovný jazyk v současné komunikaci* s. 206. Muut *Standardni jezik* -teoksen artikkelit liittyvät serbokroatian kirjakielen historiaan.

2. Normivariantit esiintyvät samassa normistossa rinnakkaisina dupletteina tai variantit ovat polarisoituneet. Polarisoitumisella tekijä tarkoittaa normivarianttien eriytymistä saman kielen alanormin kiinteiksi osiksi samaan tapaan kuin esim. englannin- tai amerikanenglannissa on laita. Slaavissa tämä ilmiö tavataan vain serbokroatiassa (serbian ja kroatian alanormistot), joka siinä suhteessa eroaa kaikista muista slaavilaisista kirjakielistä. Normin sisäisiä rinnakkaisvariantteja on tietysti kaikissa kielissä (niin myös mainittujen alanormien sisällä), ja niiden merkitys on nimenomaan kirjakielen kehitysdynamiikan kannalta keskeinen (vrt. jäljempänä s. 343—).

3. Siirtymä kirjakielestä murteisiin on jyrkkä tai välittävänä kielimuotona on erityinen alastandardi (joka usein on interdialekti). Slaavissa alastandardi on vain tšekissä ja sloveenissa, ts. vain niissä on olemassa omana erityisenä kielimuotonaan ns. yleispuhekieli. Sen asema näiden kielten kielellisessä tilanteessa on kuitenkin aivan erilainen. Sloveenin yleispuhekieli on varsin etäällä kirjakielestä ja siinä on huomattavia alue-eroja. Olennaista meidän kannaltamme on, ettei se merkittävästi vaikuta kirjakielen normin muuttumiseen. Toisin on tšekissä: ns. yleistšekistä (*obecná čeština*) omaksutaan nytemmin (varianttisia) aineksia kirjakieleen, paitsi sanastoon myös esim. morfologiaan. Yleistšekki on interdialekti, mutta ilmiönä se on slaavissa omalaatuista, eivätkä tutkijat ole päässeet yksimielisyyteen sen olemuksesta. Joka tapauksessa se ja kirjakieli ovat läheisessä vuorovaikutussuhteessa.

4. Kehitys on ollut yhtäjaksoinen tai on tapahtunut katkoksia, joista on saattanut seurata substanssi- tai struktuurisiirtymiä. Kriteeri on diakroninen, joskin Brozović rajoittaa sen koskemaan vain kirjakielen »uusvaihetta», ts. aikaa, jona kirjakieli on ollut olemassa nykypohjaisena ja -rakenteisena. Useiden slaavilaisten(kin) kirjakielten uusvaihe alkaa 1800-luvun kansallismorfanttisisissa merkeissä. Tekijän mu-

kaan edelliseen ryhmään kuuluvat muut kielet kuin tšekki ja serbokroatia, jotka ovat tässä suhteessa tunnusmerkittäviä.

B. Kirjakielen substanssi (perusta ja sen kehittäminen kirjakieleksi) sekä suhde kansaan.

5. Murrepohja on homogeeninen tai heterogeeninen. Edelliseen tyyppiin kuuluvat useimmat slaavilaiskielet, mm. venäjä (Moskova), tšekki (Praha), slovakki (keskislovakkil. murteet), jälkimmäistä edustavat mm. puola (vähäpuol.-isopuol.) ja bulgaria (itäbulg.-sofial.). Silti »yhden murteen» kieletkään eivät yleensä ole täysin vapaita toismurteisista aineksista.

6. Murrepohjaa on kehitetty (pelkästään) normittaen tai (ainakin hetkittäin) on tietoisesti lähennytty kansankieleen. Jälkimmäisen tyyppin tunnetuin slaavilainen esimerkki on ns. uusštokavilainen »folklorna koine» (serbokratia); myös ukrainan takertui viime vuosisadan tukahduttavissa kielioloissa Ševšenkon Kobzarin kansanomaiseen kieleen. Miten suurista eroista voi olla kysymys, huomaa, kun vertaa vaikkapa Vuk Karadžićin serbiaa, jonka hän tietoisesti tuki maineikkaiden sankarirunojen kieleen, Josef Dobrovskýn 1700-luvun lopulla uskodifioimaan tšekkiin, jonka tämä pohjasi lähes kaksi vuosisataa vanhempaan »kultakauden» kieleen, joka pitkätraditioisena kirjakielenä jo tuolloin oli ollut varsin etäällä kansankielestä.

7. Kirjakieltä on tai ei ole edeltänyt ns. kulttuurimurre, so. pelkästään puhuttuna reaalistunut, tietyissä kirjakielen tehtävissä käytetty, osittain jo normittunut kielimuoto. Sellainen on ollut tšekissä, puolassa ja myös venäjässä. Tämä kriteeri ulottuu ajassa niin kauas taaksepäin, ettei sillä nyky- tai edes uusvaiheen kannalta ole paljonkaan merkitystä.

8. Kirjakieli on täysfunktioinen tai vajaafunktioinen. Tällä hetkellä vajaafunktioinen on vain sorbi (joka on komplementtisuhteessa saksaan). Kenties voisi pohtia myös ukrainan tai valkovenäjän (tai makedonian) funktiokentän erityispiirteitä vertaamalla niitä esim. niihin nä-

kökohtiin, joita neuvostoliittolaiset kielisosiologit Dešerievin johtamana ovat esittäneet Neuvostoliiton vähemmistökielten asemasta ja suhteesta venäjään. Tilanne kuitenkin muuttuu, jos ulotamme kriteerin koko uusvaiheeseen: esim. slovakki ja sloveeni tulivat täysfunktioisiksi vasta Tšekkoslovakian ja Jugoslavian itsenäistyttyä. Muutos aiheutti nopeita normin horjahteluja ja ennen kaikkea laajaa sanaston kehittelyä (etenkin terminologista ja mm. sotilassanastoa, kuten suomessakin samaan aikaan).

9. Suhde yksi kirjakieli — yksi kansa pätee tai ei päde. Slaavissa se pätee serbokroattia ja sorbia lukuun ottamatta. Verrattakoon tässä suhteessa esim. englantia, espanjaa tai saksaa.

C. Kirjakielten, lähinnä sukukielten keskinäissuhteet. Sukukielten välisten vuorovaikutusten kielellisten ilmentymien toteaminen voi olla hyvinkin vaikeaa, koska niitä usein pyritään tietoisesti naamioimaan. Vaikutukset voivat olla hyvin monentyyppisiä, -vahvuisia ja ikäisiä ja ulottua kielen kaikille tasoille: normin rakentamisesta (ääne-, muoto- ja lauseoppi) ortografiaan ja etenkin sanastoon ja terminologiaan saakka. Jo keskiajalle palautuvat kirkkoslaavi — venäjä ja tšekki — puola-kontaktit; viime vuosisadalla vaikuttajakielinä olivat useimmiten venäjä, puola ja tšekki. Toisen maailmansodan jälkeen on syntynyt monin tavoin kiintoisa kontaktitilanne venäjä — muut. Huolimatta läheisestä geneettisestä sukulaisuudestaan ja monitahoisista vuorovaikutuksista ovat slaavilaiset kielet nimenomaan kirjakielisten ilmaisukeinojen alueella monin tavoin pitkälle yksilöllistyneet.

10. Kirjakielen perusta on puhtaasti omaperäinen tai mukana on sukukieliaineisia. Oma-aineksisuus on selvä muissa kuin venäjässä (jonka symbioosi kirkkoslaavin kanssa on sui generis) sekä Brozovićin mukaan bulgariassa, jonka nykykirjakielen perusta sisältää myös venäläisiä aineisia (joissa taas on mukana kirkkoslaavilaisuuksia, siis muinaisbulgarismeja).

11. Perusta on rakennettu normiksi omin aineksin tai lisäksi on hyödynnetty sukukieliaineisia. Nuoremmat ja vähemmän kehittyneet kirjakielenet ovat usein turvautuneet edistyneempiin sukukieliin, kuten valkovenäjä ja ukraina puolaan ja venäjään, bulgaria venäjään tai sorbi tšekkiin ja puolaan. Tähän kuuluvat myös venäjän runsaat kirkkoslaavilaisuudet. Verrattakoon myös ranskan uuslatanismeja tai englannin romanismeja (joissa tosin ylitetään sukukieliraja).

12. Kielet, jotka nykyvaiheessaan eivät sanottavasti omaksu tai omaksuvat sukukielivaikutteita. Edellisiksi tekijä katsoo mm. venäjän, puolan, tšekin ja serbokroatian. Tässä yhteydessä on mainittava myös venäjän nykyinen vaikuttajan asema: kulttuuri- ja etenkin yhteiskunnallisen kehityksen »johtavana» kielenä sillä on samantapainen asema kuin toisaalla englannilla, jonka vaikutuspiiriin suomikin jossakin mielessä kuuluu. Tämä kriteeri on läheisessä yhteydessä mm. kielen saavuttamaan autonomia- ja stabiiliusasteeseen: korkea-asteinen kieli ei ole kovin altis ulkopuolisille vaikutteille, samoin eräisiin asenteesiin: esim. puolan ja bulgarian kienhuolto on vieläkin usein jyrkän puristista ja suhtautuu kaikenlaisiin »vaikutteisiin» hyvin kielteisesti.

Kohdat 10—12 koskevat kolmijakoa perusta/perustan kehittämisen normiksi/jatko- ja nykykehitys ja ovat siten verrannolliset kohtiin 5, 6 ja 1. Se, että nykykehitys on näkyvintä ja määrällisesti voimakkainta sanastossa, lienee pakottanut mukaan kohdat 13 ja 14, jotka ovat ensisijaisesti leksikaalisia. Muuten Brozović jättää sanastokysymykset tylopogiensa ulkopuolelle, koska (s. 42) sanaston, nimenomaan määrältäänkin valtavan uudemman kulttuurisanaston analysointi on hyvin vaikeaa ja johtaisi subjektiivisiin valintoihin. Tähän on sanottava, että ilman sanastokysymysten mukanaoloa jokainen kirjakielen tyyppikuva jää vajanaiseksi. Ajateltakoon vaikkapa vain kulttuurisanaston koostumusta sanojen alkuperän, omien muodostuskeinojen, lai-

nat/omat -problematiikan tai kään-
nslainauksen ja kulttuuriensisäisten kää-
nslainaverkoston valossa. Ongelman
laajuus ja monitahoisuus vaatisi erityi-
sen kirjakielen sanastotypologian luomis-
ta.

13. Kielet, joiden normi vaikeuttaa tai
suvaitsee käänslainauksia. Käänslai-
nauksen vaihtoehdona on useimmiten lai-
naus. Sallivia ovat tekijän mukaan vain
tšekki, sloveeni ja sorbi, ja tässä kohdin
poikkeavat toisistaan serbia ja kroatia.
Tekijä sanoo (s. 49) tarkoittavansa tässä
vain ns. keinotekoisia, ei-spontaaneja
kalkkeja, siis sellaisia, joissa näkyvät tie-
toisen kielenkehittelyn asenteet.

14. Kieli on (ollut) vapaa puristisista
tendensseistä tai kieli on läpikäynyt pu-
ristisen vaiheen (t. vaiheita). Useimpien
kirjakielten, etenkin pienten, historiassa
purismi on ollut niin keskeinen ilmiö, että
tämä kriteeri on täysin perusteltu. Pu-
rismi voi kohdistua johonkin ulkopuoli-
seen kieleen (vrt. taistelua todellisia tai
luuloteltuja germanismeja vastaan eri
tahoilla, ei vähiten suomessa) mutta myös
sukukieleen. Purismitarkastelut tulisi kyt-
keä myös kielen stabiiliusseikkoihin: pu-
rismien tapaisiin asenteihin yleensä tietoisesti
kavennetaan kielen ilmaisumahdollisuuksien
kehittymistä, mistä syystä purismi ja
matala autonomia- ja stabiiliusaste usein
esiintyvät rinnakkain. Erikseen olisi myös
selvitettävä purismi ilmiönä ja sen vaikut-
ukset kieleen välittömästi ja välillisesti.
Purismi on siis niin monitahoinen ilmiö,
että pelkkä suoraviivainen dikotomia
ei riitä sitä kuvaamaan. Tietämyk-
semme slaavilaisten kirjakielten ominais-
laadusta ei kovin olennaisesti lisääntynyt,
jos tekijän tavoin tyydymme toteamaan,
että plusmerkisiä ovat venäjä, ukraina,
valkovenäjä ja (outoa kyllä) bulgaria,
mutta muut miinusmerkisiä, siis puris-
min kokeneita.

15. Kirjakieli palvelee homogeneenaa tai
heterogeneenaa sivilisaatiota. Brozović erot-
taa slaavilaisalueella kolme sivilisaatiota:
A keskieuropalainen, B itäeurooppa-
lainen ja C balkaanis-orientaalinen (»le-

vantinen»). Niiden avulla saadaan seu-
raavat sivilisaatiopohjat:

B(A)	itäslaavi (venäjä, ukraina, valko- venäjä)
A	länsislaavi (puola, sorbi, tšekki, slovakki), eteläslaavista sloveeni
BC(A)	bulgaria
ABC	serbokroatia:
A(C)	kroatia
BC(A)	serbia

Kirjakielten muotoutumisaikana nämä
erot ovat olleet nykyistä selväpiirteisem-
mät. Toisaalta on muistettava, että suuri
osa kulttuurisisältöä on sittenkin yhteistä;
yhtenä kielellisenä ilmentymänä siitä ovat
»eurooppalaisuudet», joita on omaksuttu
joko suoraan latinasta, saksasta jne. tai
sitten »slaavilaisen suodattimen» (venäjä,
puola, tšekki) kautta sekä lainaten että
käänslainoja muodostaen.

Brozović toteaa tyypologistaan, että tä-
mäntapaisia kriteerejä voisi laatia enem-
mänkin, mutta hänen esittämällään on se
etu, että ne soveltuvat muuhunkin suku-
kieliryhmään kuin slaaviin. Tietysti me-
netelmää voi soveltaa myös toisin: suomi
sopisi erityisen hyvin analysoitavaksi suh-
teissaan tärkeimpiin vaikuttajiinsa (ruotsi,
saksa, englanti); sukukielistä taas viro
houkuttelee, koska siinä geneettiseen lähi-
sukulaisuuteen liittyy paljolti toisenlainen
kirjakielen ilme. Brozovićin kriteerit
ovat eittämättä keskeisiä, mutta pakosta-
kin kovin yleisluonteisia ja usein sellaisia,
että pelkkä dikotomia tuntuu arvelutta-
valta. Ne ovat myös kovin eripainoisia;
häiritsevältä myös tuntuu synkronisten ja
diakronisten kriteerien yhdistäminen sa-
maan, nykytilaa kartoittavaan tyyppi-
kuvaan. Tämmöiset tasapainottomuudet
voimistuvat, jos Brozovićin tapaan (ks.
s. 52—) +/—-luokituksia käytetään eri-
laisiin jatkolaskutoimituksiin, joissa eri
kriteerit joutuvat yhdenvertaiseen ase-
maan. Tällöin päädytään niin korkealle
abstraktiotasolle, että voi kysyä, onko
tuloksilla enää paljonkaan merkitystä 20.
kirjakielten tyyppikuvulle. Kenties Brozo-
vić panee myös liiaksi painoa äidinkielen-
sä serbokroatian kielelliselle tilanteelle,

kökohtiin, joita neuvostoliittolaiset kielisosiologit Dešerievin johtamana ovat esittäneet Neuvostoliiton vähemmistökielten asemasta ja suhteesta venäjään. Tilanne kuitenkin muuttuu, jos ulotamme kriteerin koko uusvaiheeseen: esim. slovakki ja sloveeni tulivat täysfunktioisiksi vasta Tšekkoslovakian ja Jugoslavian itsenäistyttyä. Muutos aiheutti nopeita normin horjahteluja ja ennen kaikkea laajaa sanaston kehittelyä (etenkin terminologista ja mm. sotilassanastoa, kuten suomessakin samaan aikaan).

9. Suhde yksi kirjakieli — yksi kansa pätee tai ei päde. Slaavissa se pätee serbokroatiaa ja sorbia lukuun ottamatta. Verrattakoon tässä suhteessa esim. englantia, espanjaa tai saksaa.

C. Kirjakielten, lähinnä sukukielten keskinäisyydet. Sukukielten välisten vuorovaikutusten kielellisten ilmentymien toteutuminen voi olla hyvinkin vaikeaa, koska niitä usein pyritään tietoisesti naamioimaan. Vaikutukset voivat olla hyvin monentyyppisiä, -vahvuisia ja ikäisiä ja ulottua kielen kaikille tasoille: normin rakentamisesta (äänen-, muoto- ja lauseoppi) ortografiaan ja etenkin sanastoon ja terminologiaan saakka. Jo keskiajalle palautuvat kirkkoslaavi — venäjä ja tšekki — puola- kontaktit; viime vuosisadalla vaikuttajakielinä olivat useimmiten venäjä, puola ja tšekki. Toisen maailmansodan jälkeen on syntynyt monin tavoin kiintoisa kontaktitilanne venäjä — muut. Huolimatta läheisestä geneettisestä sukulaisuudestaan ja monitahoisista vuorovaikutuksista ovat slaavilaiset kielet nimenomaan kirjakielisten ilmaisukeinojen alueella monin tavoin pitkälle yksilöllistyneet.

10. Kirjakielen perusta on puhtaasti omaperäinen tai mukana on sukukieliaineksia. Oma-aineksisuus on selviö muissa kuin venäjässä (jonka symbioosi kirkkoslaavin kanssa on sui generis) sekä Brozovićin mukaan bulgariassa, jonka nykykirjakielen perusta sisältää myös venäläisiä aineksia (joissa taas on mukana kirkkoslaavilaisuuksia, siis muinaisbulgarismeja).

11. Perusta on rakennettu normiksi omin aineksin tai lisäksi on hyödynnetty sukukieliaineksia. Nuoremmat ja vähemmän kehittyneet kirjakielen ovat usein turvautuneet edistyneempiin sukukieliin, kuten valkovenäjä ja ukraina puolaan ja venäjään, bulgaria venäjään tai sorbi tšekkiin ja puolaan. Tähän kuuluvat myös venäjän runsaat kirkkoslaavilaisuudet. Verrattakoon myös ranskan uuslatiismeja tai englannin romanismeja (joissa tosin ylitetään sukukieliraja).

12. Kielet, jotka nykyvaiheessaan eivät sanottavasti omaksu tai omaksuvat sukukielivaikutteita. Edellisiksi tekijä katsoo mm. venäjän, puolan, tšekin ja serbokroatian. Tässä yhteydessä on mainittava myös venäjän nykyinen vaikuttajan asema: kulttuuri- ja etenkin yhteiskunnallisen kehityksen »johtavana» kielenä sillä on samantapainen asema kuin toisaalla englannilla, jonka vaikutuspiiriin suomikin jossakin mielessä kuuluu. Tämä kriteeri on läheisessä yhteydessä mm. kielen saavuttamaan autonomia- ja stabiiliusasteeseen: korkea-asteinen kieli ei ole kovin altis ulkopuolisille vaikutteille, samoin eräisiin asenteisiin: esim. puolan ja bulgarian kielenhuolto on vieläkin usein jyrkän puristista ja suhtautuu kaikenlaisiin »vaikutteisiin» hyvin kielteisesti.

Kohdat 10—12 koskevat kolmijakoa perusta/perustan kehittäminen normiksi/jatko- ja nykykehitys ja ovat siten verrannolliset kohtiin 5, 6 ja 1. Se, että nykykehitys on näkyvintä ja määrällisesti voimakkainta sanastossa, lienee pakottanut mukaan kohdat 13 ja 14, jotka ovat ensisijaisesti leksikaalisia. Muuten Brozović jättää sanastokysymykset typologiansa ulkopuolelle, koska (s. 42) sanaston, nimenomaan määrältäänkin valtavan uudemman kulttuurisanaston analysointi on hyvin vaikeaa ja johtaisi subjektiivisiin valintoihin. Tähän on sanottava, että ilman sanastokysymysten mukanaoloa jokainen kirjakielen tyyppikuva jää vajanaiseksi. Ajateltakoon vaikkapa vain kulttuurisanaston koostumusta sanojen alkuperän, omien muodostuskeinojen, lai-

nat/omat -problematiikan tai käännöslainauksen ja kulttuuriensimmäisten käännöslainaverkostojen valossa. Ongelman laajuus ja monitahoisuus vaatisi erityisen kirjakielen sanastotypologian luomista.

13. Kielet, joiden normi vaikeuttaa tai suvaitsee käännöslainauksista. Käännöslainauksen vaihtoehtona on useimmiten lainaus. Sallivia ovat tekijän mukaan vain tšekki, sloveeni ja sorbi, ja tässä kohdin poikkeavat toisistaan serbia ja kroatia. Tekijä sanoo (s. 49) tarkoittavansa tässä vain ns. keinotekoisia, ei-spontaaneja kalkkeja, siis sellaisia, joissa näkyvät tietoisesti kielenkehittelyn asenteet.

14. Kieli on (ollut) vapaa puristisista tendensseistä tai kieli on läpikäynyt puristisen vaiheen (t. vaiheita). Useimpien kirjakielten, etenkin pienten, historiassa purismi on ollut niin keskeinen ilmiö, että tämä kriteeri on täysin perusteltu. Purismi voi kohdistua johonkin ulkopuoliseen kieleen (vrt. taistelua todellisia tai luuloteltuja germanismeja vastaan eri tahoilla, ei vähiten suomessa) mutta myös sukukieleen. Puristimitarkastelut tulisi kytkeä myös kielen stabiiliusseikkoihin: purismin tapaisin asentein yleensä tietoisesti kavennetaan kielen ilmaisumahdollisuuksien kehittymistä, mistä syystä purismi ja matala autonomia- ja stabiiliusaste usein esiintyvät rinnakkain. Erikseen olisi myös selvítettävä purismi ilmiönä ja sen vaikutukset kieleen välittömästi ja välillisesti. Purismi on siis niin monitahoinen ilmiö, että pelkkä suoraviivainen dikotomia ei riitä sitä kuvaamaan. Tietämyksemme slaavilaisten kirjakielten ominaislaadusta ei kovin olennaisesti lisääntynyt, jos tekijän tavoin tyydymme toteamaan, että plusmerkkisiä ovat venäjä, ukraina, valkovenäjä ja (outoa kyllä) bulgaria, mutta muut miinusmerkkisiä, siis purismin kokeneita.

15. Kirjakieli palvelee homogeenia tai heterogeenia siviilisaatiota. Brozović erottaa slaavilaisalueella kolme siviilisaatiota: A keskieuropalainen, B itäeurooppalainen ja C balkaanis-orientaalinen (»le-

vanttinen»). Niiden avulla saadaan seuraavat siviilisaatiopohjat:

B(A)	itäslaavi (venäjä, ukraina, valkovenäjä)
A	länsislaavi (puola, sorbi, tšekki, slovakki), eteläslaavista sloveeni
BC(A)	bulgaria
ABC	serbokroatia:
A(C)	kroatia
BC(A)	serbia

Kirjakielten muotoutumisaikana nämä erot ovat olleet nykyistä selväpiirteisemmät. Toisaalta on muistettava, että suuri osa kulttuurisiltä on sittenkin yhteistä; yhtenä kielellisenä ilmentymänä siitä ovat »eurooppalaisuudet», joita on omaksuttu joko suoraan latinasta, saksasta jne. tai sitten »slaavilaisen suodattimen» (venäjä, puola, tšekki) kautta sekä lainaten että käännöslainoja muodostaen.

Brozović toteaa typologiastaan, että tämäntapaisia kriteerejä voisi laatia enemmänkin, mutta hänen esittämillään on se etu, että ne soveltuvat muuhunkin sukukieliryhmään kuin slaaviin. Tietysti menetelemää voi soveltaa myös toisin: suomi sopisi erityisen hyvin analysoitavaksi suhteissaan tärkeimpiin vaikuttajiinsa (ruotsi, saksa, englanti); sukukielistä taas viro houkuttelee, koska siinä geneettiseen lähisukulaisuuteen liittyy paljolti toisenlainen kirjakielen ilme. Brozovićin kriteerit ovat eittämättä keskeisiä, mutta pakostakin kovin yleisluonteisia ja usein sellaisia, että pelkkä dikotomia tuntuu arveluttavalta. Ne ovat myös kovin eripainoisia; häiritsevältä myös tuntuu synkronisten ja diakronisten kriteerien yhdistäminen samaan, nykytilaa kartoittavaan tyyppikuvaan. Tällöiset tasapainottomuudet voimistuvat, jos Brozovićin tapaan (ks. s. 52—) +/— -luokituksia käytetään erilaisiin jatkolaskutoimituksiin, joissa eri kriteerit joutuvat yhdenvertaiseen asemaan. Tällöin päädytään niin korkealle abstraktiotasolle, että voi kysyä, onko tuloksilla enää paljonkaan merkitystä a.o. kirjakielten tyyppikuvalla. Kenties Brozović pance myös liiaksi painoa äidinkielenä serbokroatian kielelliselle tilanteelle,

joka on poikkeuksellinen sekä slaavissa että muutoinkin.

Brozovićin kirjakielten typologia onkin katsottava ensimmäiseksi yritykseksi, joka monipuolisuutensa vuoksi houkuttelee laatimaan eri kirjakielten »tyyppikuvia». Sovellettaessa sitä seminaariharjoituksissa eräisiin slaavilaisiin kieliin osoittautui, että se toimii hyvin, jos pysytellään yleisellä tasolla, mutta jos halutaan yksityiskohtaisempaa, eriytyneempää tietoa, on kriteerit jäsennettävä ja tarkennettava, minkä jälkeen on useinkin ryhdyttävä perustutkimuksen kaltaisiin selvityksiin, sillä relevanttia ja etenkin vertailukelpoista tietoa ei aina ole saatavissa. Kirjakielten monipuolisen vertailun mahdollistavan perustutkimuksen tarvetta onkin viime vuosikymmeninä usein korostettu. Vaikka yksityisten kirjakielten tutkimus nykyään onkin vilkasta ja monipuolista, niin ikään kontrastiiviset vertailut, on »kirjakielten typologian» aika vielä tulevaisuudessa.

Veli Kolari